

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

SZENTPÉTERI MÁRTON

„Vox Dei majestatis intoniut” Adalék a Szenci Molnár Albert fordította 29. zsoltár értelmezéséhez¹

Csaknem tíz évvel ezelőtt, egy korai cikkemben arra törekedtem, hogy – szemben a Dézsi Lajos platonizáló értelmezését követő hagyománnyal – bizonyítsam: Szenci Molnár Albert Heidelbergben, 1599 júniusában kibontakozó pszichotikus eseményének nem szerelmi bánat volt az oka.² Mint rámutattam, Szenci Molnár és barátai – Bartholomäus Keckermann és David Kügler – írásaikban nem a *furor amoris* toposzával értelmezik szerzőnk súlyosbodó lelkiállapotát, illetve pszichotikus eseményét, hanem üdvtörténeti logika szerint, az ördög és a Jóisten küzdelmének narratív mintájával. E minta szerint Molnár lelki és testi betegségeit „ördögi kísértésként” (*tentatio diaboli*), „eszméltre tértét” és „gyógyulását” (*restitutio mentis és remedium sanitatis*) pedig „Isten kegyelmétől” (*clementia Dei*) függő „jótéteményként” (*benignitas divina*) kell látnunk.³ Többek között leszögeztem azt is, hogy a „pszichotikus állapot kiváltásában lehetett ugyan szerepe a házasodási kudarcnak (ami azonban szövegszerűen nem szerelmi kudarc volt), de a közelebről meghatározatlan”, az események háttérében dolgozó „betegség” oka semmiképp.⁴ E korai megfontolásaimat fenntartom, ám ezúttal sem lépek túl a filológiai kérdé-

1 A tanulmány megírásához nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek ösztöndíja 2007 nyarán.

2 SZENTPÉTERI Márton, *Szenci Molnár megőrül = Az olvasó – az olvasás. Irodalmi tanulmányok*, szerk. L. SIMON László és THIMÁR Attila, Bp. (FISZ), 1999 (FISZ Könyvek, 1), 132-136.

3 *Uo.*, 137-138.

4 *Uo.*, 138. SZABÓ András tehát saját pontatlan parafrázisával száll vitába akkor, amikor azt állítja, hogy újabban „Szentpéteri Márton állított fel arról egy meggondolkozató, szellemes elméletet, hogy az idegösszeomlásnak nincs köze a sikertelen leánykéréshez. Mivel a *Napló*ból és a levelezésből megismert tények és körülmények [...] arra utalnak, hogy [...] a leánykérés sikertelensége robbantotta ki a válságot, gondolatmenetének ezt az alappilléret nem tudom elfogadni”. *Szenci Molnár Albert naplója*, s. a. r. SZABÓ András, Bp. (Universitas), 2003, 25-26. Ezentúl: SZMAN. Akárcsak *Mindennemű háborúság ellen* című tanulmányában, ahol hasonló módon vitázik *Boszorkányos Szenci Molnár Albert* című cikkem verselemzésének a tőle való sajátos

seket tisztázni szándékozó pszichohistóriai előzetes hatáskörén, és a téma iránt érdeklődő lélekgyógyász kollégák hiányában továbbra sem célom felállítani Molnárunk történeti értelemben vett pontos diagnózisát.⁵

1999-es cikkemben nem csupán a fenti narratív mintákkal foglalkoztam, érintettem ugyanis a naplóíró önarcképrajzolásának és énformálásának más kérdéseit, így például a naplóbéli látszólagosan véletlen egybeesések, vagy szinkronicitások szerepét is. Thomas Schaller 1596-os, baljós végzetű prédikációjával, s a kálomisták rágalalmazásakor a strassburgi dómba becsapó villámmal kapcsolatban nem került napfényre újdonság Szenci Molnár kutatóinak publikációiban.⁶ Ezúttal magam is inkább a 29. zsolttárral kapcsolatos szinkronicitásról szólnék. Mindannyian jól ismerjük a napló azon jelenetét, melyben Szenci Molnár a 29. zsolttárt olvassa, s amikor annak harmadik, az Úr hangját zengő versszakához ér, hirtelen erősen megdördül az ég, s ez az egybeesés Molnárunkat csodálatos módon megindítja.⁷ Korábban Kovács Sándor Iván méltán sikeres elemzésére utaltam:

KSI tanulmányában rákérdez arra, vajon «honnan tör fel» Szenci zsolttárfordításában «a kivételes érzelmi erő? [...] Pontosan válaszolhatunk – írja –: a személyes átélésből. Mert hogyan is képzelhetnénk el, hogy amikor Szenci Molnár Albert fordítói munkája során ehhez a XXIX. zsolttárhoz érkezett, ne jutott volna eszébe a megrendítő személyes

parafrázisával, s nem magával a verselemzéssel. L. SZABÓ András, *Mindennemű háborúság ellen. Szenci Molnár Albert versének háttéréhez=A magyar költészet műfajai és formátípusai a 17. században*, Szerk. Ötvös Péter et al., Szeged (SZTE), 2005, 363. SZENTPÉTERI MÁRTON, *Boszorkányos Szenci Molnár Albert*, Café Babel, 1999/2, 37-45.

5 Fenntartom ugyanakkor, hogy a Heidelbergben történtek messze súlyosabb lelkibetegségre utalnak, mint egy idegösszeomlás tünetei. Szenci Molnár ugyanis saját bevallása szerint is hallucinált – angyalokat és ördögöket látott – és kiabált, majd pedig eszméletét veszítette közel egy hétre! Ezt a pszichotikus eseményt az eszme- és kultúrtörténész semmiképpen sem nevezheti eufémizmussal idegösszeomlásnak. L. *Taμειδιον sive Scriptiolum*, f. 524v. A naplót is tartalmazó kéziratot l. a Teleki Tékában, Marosvásárhely: To-3619b Ms. 37. Pápai Páriz Ferenc a kéziratkötetet 1671-ben *Taμειδιον sive Scriptiolum*ként nevezi el annak legelején, ezért így hivatkozom rá a továbbiakban. L. még *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*, s. a. r. DÉZSI Lajos, Bp. (MTA), 1898, 25. (A továbbiakban *NLI*.); és *SZMAN*, 130.

6 *SZMAN*, 113.

7 Post „pro felici rei eventu lego Psalterium incipiens a 25. cum[ue] p[er]venissem ad 29. v[ersus] 3. vox Dei majestatis intonuit: coelum subito vehementer intonuit et me mire commovit.” *Taμειδιον sive Scriptiolum*, f. 524r. Vö. *NLI*, 24. *SZMAN*, 129. A zsolttárhely a következőképpen szól a Vulgatában: „Vox Domini super aquas; / Deus maiestatis intonuit, / Dominus super aquas multas.” *Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum Editio*: http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html. Hozzáférés: 2008-02-03. Ahogy arra SZABÓ András rámutat, ezt a sort rántja össze Molnár naplójában a „vox Dei majestatis intonuit” formájában, l. *SZMAN*, 129. A *Psalterium Ungaricum* évekkel később így adja vissza a helyet: „Az UR szava megzendöl, / Az vizeken megdördöl, / Menydörgő diczsősége / Elhat az nagy tengerre.” *RMKT*, XVII/6, 75.

tapasztalat: miként lapozta ő már a XXIX. zsoltárt 1599-ben is, amikor ugyanúgy megdördült az ég fölötté, mint a psalmus strófaiban [...] Nem lehetett másként: a XXIX. zsoltár jelével megpecsételt testi lelki megpróbáltatás fájdalmas emléke segíthetett hitelesíteni a szülő szarvas fájdalmát.» KSI a következő párhuzamot állítja fel tehát: az Úr szava a zsoltárban – égzengés, az úr félelmetes hangja idétlen (koraszülött) borj születését eredményezi – nem sikerül a leánykérés.⁸

Már ekkor óvatosságra intettem azonban Kovács Sándor Iván nagy pátozzsal írt soraival kapcsolatban. Ezzel ugyanis sejtetni állt szándékomban, hogy egyáltalán nem zárható ki Molnár költői természetű munkálkodása naplójának írásakor sem. Elképzelhető ugyanis, hogy már a naplóbejegyzés megírásakor megalkotta azt a költői toposzt, „kit osztán könyvekbe rendelt” Lobwasser német sorainak magyar nyelvű papírra vetésekor. A látszólagos véletlen egybeeséssel kapcsolatban a holland Harry Mulisch-t idéztem, akinek Jung szinkronicitás-fogalmával kapcsolatos *bon mot*-ja szerint „az irodalom az értelem világa, melyet a véletlenek világaként ábrázolnak”.⁹ Rövid irodalomelméleti fejtegetésekkel igyekeztem sejtetni, hogy a naplót bizony nem egy esetben a szó legszorosabb értelmében költészeti nyersanyagának tekinthetjük, ahol az önarcképrajzolás és az énformálás gesztusai gyakran referenciaképző erővel léphetnek fel a történő valóságot dokumentáló lejegyzői igénnyel szemben. Mostani adalékkal ezt a felvetést kívánom megerősíteni.

Már 1999-ben is jeleztem, Szenci Molnár jegyzetelőfüzetében a „jeles szerzők és kiténő könyvek” (auctores insignes et libri praeclari) listájára felvette Ambrosius Moibanus avagy Moyben (1494–1554) boroszlói pásztor zsoltárkommentárját, a Wittenbergben, 1536-ban megjelent *Der XXIX. Psalm Davids von der gewalt der stimme Gottes, jnn den luefften* című munkát.¹⁰ A lábjegyzettel azonban nem foglalkoztam a továbbiakban, mint ahogy más kutatók sem. Pedig a jegyzetelőfüzetben a következőt olvashatni e könyvről: „Ambrosius Moibanus a Zsoltárokról. Breslauer lelkész, akinek idejében a régi torony csodálatos módon dőlt le angyali segítséggel, ahogy amaz [ti. Moibanus] a 29.

8 *Szenci Molnár megőrül*, i. m., 145. Vö. KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, *A XXIX. Szenci Molnár-zsoltár = Vágy és emlékezet*, Bp.–Miskolc–Dunaszerdahely (Széphalom–Felsőmagyarországi–Nap), 1996, 188–189. Eredetileg l. Uő, *Szenci Molnár Albert XXIX. zsoltár = A régi magyar vers*, szerk. KOMLOVSZKI TIBOR, Bp. (Akadémiai), 1979, 215–225.

9 *Szenci Molnár megőrül*, i. m., 145–146.

10 *Szenci Molnár megőrül*, i. m., 145. *Auctores Insignes et Libri Praeclari*=*Ταμειδιον sive Scriptiolum*, ff. 485r– 486r. MOIBANUS, Ambrosius, *Der XXIX. Psalm Davids von der gewalt der stimme Gottes, jnn den luefften, An die hohen Regenten, Sampt etlichen schrecklichen ungewittern, so sich im negst vorgangenem Jare jnn der Slesien begeben haben*, Wittenberg (Hans Lufft), 1536. A wolffenbütteli Herzog August Bibliothek (HAB) példányát forgattam: A: 178.2 Theol. (2).

zsolttárral kapcsolatban tanítja.”¹¹ A ledőlt „régí torony” (turrís antiqua) két dolgot jelenthet Molnár – és tegyük hozzá Moibanus – értelmezésében. Egyfelől vonatkozhat a katólikus egyházra, hiszen Moibanus 1525-ben lesz az addig katólikus boroszlói Szent Erzsébet templom első evangélikus prédikátora Johann Hess javaslatára, akivel lényegében ketten szervezik meg Szilézia lutheránus hitre térítésének – vagyis az új torony megépítésének – munkálatait.¹² A kifejezés azonban vonatkozhat magára az 1525-től evangélikussá lett Szent Erzsébet templomnak százharminc méteres tornyára is, melynek csúcsa 1529-ben dőlt le egy igen heves orkán következtében, s amelyet csak 1535-re építettek újjá.

Ez utóbbi tény ismeretében, úgy tűnik, érdemes felidézni még egyszer Moibanus Luther bevezette zsolttárkommentárjának teljes címét: *Der XXIX. Psalm Davids von der gewalt der stimme Gottes, jnn den luefften, An die hohen Regenten, Sampt etlichen schrecklichen vngewittern, so sich im negst vorgangenem Jare jnn der Slesien begeben haben*. Ha véletlenül nem fedezem fel Moibanus művét egy német meteorológiatörténeti monográfiában, talán sosem figyelek fel az alcímre, s a kis könyvecske érdemi tartalmára! Pedig nem véletlen, hogy Gustav Johannes Georg Hellmann német meteorológus és klímakutató, és nyomában Alfred Wegener megemlékeznek a „teológiai-meteorológiai traktátusról” (theologisch-meteorologischer Traktat).¹³ Moibanus könyve ugyanis az egyik első olyan munka, amely látványos időjárásí jelenségek részletes leírásával szolgál, ez esetben az 1535-ös nagy sziléziai viharokéval, kiváltképpen pedig az Ölsben tombolóéval. Persze, bármily kecsgetető, minket most nem a klímátörténeti összefüggés kell,

11 „Ambrosius Moibanus in Psalmos. Minister Vratislaviensis; cujus tempore turris antiqua miraculose delapsa ope angelica, ut ipse supra Psal. 29. docet.” *Taqueiðiov sive Scriptiolum*, f. 485r.

12 „Moibanus itaque cum Ioanne Hesso, una mente operaque coniuncta, primus ibi ecclesiae doctrinam emendavit: abusus sustulit: idololatriam et superstitionem abrogavit: atque ordinem ecclesiasticum utilem instituit. Hanc vero ad rem moderatione magna opus fuit: ne vel doctrinae novitate animi populi offenderentur: vel rituum ecclesiasticorum muratione Pontificii exasperarentur: vel regem Ludovicum iuvenem in semetipsi concitarent. Quocirca ante omnia doctrinae fundamenta ex verbo Dei ambo illi, Moibanus et Hesus, iecerunt: evangelii ac politicae potestatis discrimen inculcarunt: et quaecumque ceremoniae ecclesiasticae, inviolata religione, servari porerant, cas retinuerunt.” MELCHIOR, Adam, *Vitae Germanorum Theologorum, qui superiori seculo ecclesiam Christi voce scriptisque propagarunt et propugnarunt*, Heidelberg (Rosa), 1620, 256. MOIBANUSRól általában l. uo., 256-258. Wolfenbüttel HAB, A: 283 Hist. (1). L. még KONRAD, Paul, *Dr. Ambrosius Moibanus. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirche und Schule Schlesiens im Reformatiõnszeitalter*, Halle (Niemeyer), 1891 (Schriften des Vereins für Reformatiõns-geschichte 34).

13 HELLMANN, Gustav Johannes Georg, *Beiträge zur Geschichte der Meteorologie*, Berlin (Königliche Preußische Meteorologische Institut), 1914, 131. skk., idézi WEGENER, Alfred, *Wind- und Wasserhosen in Europa*, Braunschweig (Vieweg & Sohn), 1917 (Die Wissenschaft Sammlung von Einzeldarstellungen aus den Gebieten der Naturwissenschaft und der Technik, 60), 7–9.

hogy foglalkoztasson, de jóval inkább az a tény, hogy a sziléziai reformátor Moibanus a féktelen – többek között cserépkályhákat felrobbantó, embereket ágyastul az utcára dobó, városfalakat megrongáló és kőkereszteket és fiatornyokat templomtetőkről letépő – viharokat éppen a 29. zsoltár kommentárjában írja le! Abban a művében tehát, melyet Szenci Molnár jegyzetelőfüzetében a legkiemelkedőbb könyvek listájára vett fel. Ez a tény, úgy hiszem, mindenképpen új megvilágításba helyezi fikció és valóság szövevényes kapcsolatának kérdését Molnár Albert 1599. június 14-e csütörtökének kora reggelén esett zsoltárolvasásával összefüggésben. Talán valóban megdördült az ég a 29. zsoltár megfelelő sorának olvastán, talán nem; ezt most ne firtassuk. Az azonban teljesen nyilvánvaló, hogy a későbbi zsoltárfordítást ihlető naplóbéli toposz végső soron a sziléziai reformáció egy – Szenci Molnár fiatalkorában már – klasszikusnak tartott szerzőjétől származott, hiszen az 1535-ös viharokat Moibanus éppen a 29. zsoltárban mennydörgő Úr hangja határtalan erejének illusztrációjaképpen vonultatta fel kommentárjában.

Nem vitatom, ha megdördült az ég azon a reggelen, az isteni gondviselésben hívő Szenci Molnár azt mindenképpen égi jelnek fogta fel, és semmiképpen nem véletlen egybeesésnek miként azt egy szekuláris értelmezés javasolná. Kérdés azonban, miként is értelmezte Molnár ezt az isteni jelet? Bár nagyon tetszetős Kovács Sándor Iván értelmezési javaslata, szöveg szerint semmi sem utal arra, hogy azt költőnk rövidesen nyilvánvalóvá váló házassági kudarcának előjeleként fogta volna fel – csak annyi bizonyos, hogy a mennydörgés csodálatosképpen megindította Molnárt. Ne felejtjük, Molnár ugyan valóban a „dolog – ti. az eljegyzés – sikeres kimenetele miatt” (pro felici rei eventu) kezdett zsoltárolvasásba, ám nem a 29. zsoltárnál nyitotta ki először bibliáját, hanem a 25.-nél! Így szól annak első strófája Molnár átköltésében:

Szivemet hozzád emelem,
Es benned bizom Uram
Es meg nem szégyenültetem,
Nem nevet senki raytam.
Mert szégyent nem vallanac,
Az kic hozzád esedeznec,
Azoc pironkodgyanac,
Az kic hitetlenül élne^c.¹⁴

Nos, a hely időszerűségéhez nem fér kétség, miként a parafrázis egyéni szóhasználata is erős autobiografikus ihleltségre vall. Az azonban, hogy Molnár érthetően éppen itt ütötte fel bibliáját, nem feltétlenül nyújt fogódzót a rákövetkező – a konkrét élethelyzethez nehezebben vagy alig köthető – zsoltárok értelmezéséhez. Ez pedig azt jelenti, hogy

14 RMKT, XVII/6, 67.

a 29. zsoltár Molnár-féle parafrázisának ihleltségét túlzott olvasói kisajátítás egyértelműen a leánykérés kudarcával párhuzamba állítani. Mert hiszen mi is a 29. zsoltár tényleges tárgya? Summája szerint „David inti az Izraelitákat, és kiválképpen az főfő népet az Istennek dicziretire.” Az első strófa szerint pedig:

Mostan ti hatalmassac,
Tekintetes nagy urac,
Adgyatoc az Istenec
Diczöséget nevénc,
Mint hatalmas Istenteket
Fellyétec tisztelvén ötet,
Szent templomában áldgyatoc,
Es térdet fejet haytsatoc.

Ez intő hangú nyitóstrófa után zendül meg az Úr szava a vers második strófájában mutatván az Istennek „nagy hatalmát”: „Az Urnac dördölő szaván / Nagy vólta meglátzic nyilván.” A harmadik és negyedik strófák képei – többek között a kicsavart libanoni cédrusok vagy a koraszülött borjút ellő szarvas – támasztják alá ezt az állítást. Az ötödik és hatodik záróstrófák teszik világossá ugyanakkor, hogy az igazhívókra nem sújt le az Úr haragja:

Az Ur az ő népénc
Eröt ád seregénc,
Öket hiven megtartya,
Békességgel megáldgya.¹⁵

Míg a 25. zsoltárt könnyűszerrel, addig a 29. zsoltár szövegközeli értelmezését szemlátomást csak meglehetősen nyakatekert módon lehet kapcsolatba állítani a leánykéréssel magával. Ha valóban dörgött az ég 1599. június 14-én reggel, úgy vélem, akkor az Molnárt azért indította meg csodálatos módon zsoltárolvasás közben, mert a költőnkben lakozó igaz hívő számára mintegy megerősítette a 29. zsoltár tanítását. Ráadásul Szenci Molnár Albert számára nem volt ismeretlen Andreas Moibanus azon zsoltárkommentárja, amelyik a nagy erejű természeti jelenségeket ugyancsak a 29. zsoltár mondandójának illusztrációjaképpen mutatta be korabeli, hívő olvasóinak.

15 RMKT, XVII/6, 75–76.